
ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС. СІМЕЙНЕ ПРАВО. МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347.639

Токарчук Людмила Михайлівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільно-правових дисциплін,
Одеський національний університет
імені І.І. Мечникова м. Одеса, Україна
ORCID ID 0000-0002-2202-5300,

ДЕРЖАВНА СІМЕЙНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ

Статтю присвячено актуальним питанням формування державної сімейної політики в Україні.

У статті піддається критиці схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2017 р. № 526-р Національна стратегія реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки. Автором зроблено висновок про те, що мета і план заходів згаданої стратегії не відповідають загальним засадам нормотворення, не забезпечуватимуть найкращі інтереси дітей. Доводиться, що розробленню такої стратегії мала передувати підготовлена і затверджена законодавчим органом держави концепція із передбаченням у ній відповідальних виконавців та делегуванням виконавчих функцій.

Ключові слова: *принципи сімейної політики, сімейне право, права дітей, діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування.*

Соціально-економічні та політичні реформи в Україні вплинули на соціальну сферу, що позначилося на рівні життя кожної сім'ї. Турбулентність у політичній, соціальній та економічній сферах боляче позначається на соціально вразливих верствах населення, зокрема на малозабезпечених сім'ях. Безробіття, стан війни, падіння моральних цінностей зумовлюють зростання кількості збіднілих сімей, відмовних дітей та дітей-сиріт, активізацію злочинності та залучення в неї дітей. Слід розуміти, що це неминуче призведе до збільшення кількості дітей, які виховуватимуться в інтернатних установах. Урядом України ухвалено нормативний акт, присвячений реформуванню інтернатних закладів. Однак цей акт викликає багато зауважень.

Метою статті є аналіз імплементації положень Концепції державної сімейної політики, схваленої постановою Верховної Ради України від 17 вересня 1999 р. № 1063-XIV [1], визначення досі актуальних її засад, а також окреслення перспектив оновлення. Вивчення цієї Концепції засвідчило, що частина її положень

© Tokarchuk Liudmyla, 2020

відображена у законодавстві і не потребує додаткового закріплення. Інша частина тез цієї Концепції набуває все більшої актуальності і може слугувати матеріалом для подальшого удосконалення законодавства у сфері сім'ї.

Слід зауважити, що питання формування державної сімейної політики в Україні більше турбують соціологів, а також висвітлювались у публікаціях з державного управління. Фахівці у сфері приватного права не часто звертаються до цієї теми, однак саме вони роками спостерігають за результатами її впливу на сімейні правовідносини. Окремі аспекти державної сімейної політики розглядалися у роботах В.І. Борисової, І.В. Жилінкової, В.А. Ватраса, Л.А. Музики, З.В. Ромовської, Я.М. Шевченко. Однак останні зміни вектора сімейної політики держави залишаються досі не розробленими.

Сімейна політика належить до соціальних функцій держави, орієнтованої на підтримку інституту сім'ї та благополуччя дітей. Як зазначають науковці, першооснову сімейної політики становить її нормативно-правова база, а факторами її здійснення – її ресурсна і науково-методологічна забезпеченість, наявність політичної волі до її реалізації на всіх рівнях державного управління. “Ефективна сімейна політика передбачає комплексне використання правових, економічних, соціальних, психологічних інструментів державного регулювання умов життя, ціннісних орієнтацій і поведінки сім'ї в різних сферах її життєдіяльності. При цьому важливо забезпечити гармонійне поєднання, несуперечливість різних заходів підтримки сім'ї” [2, с. 239].

Документи, які визначають напрями державної сімейної політики будь-якої держави, проголошують значення сім'ї як соціальної організації, стосуються демографічних питань, фінансових ресурсів для забезпечення гідного рівня життя сімей, забезпечення балансу між сімейним життям і зайнятістю, а також рівності та недискримінації у сімейних відносинах. Найбільш поширеними складовими елементами сімейної політики є допомога сім'ям з дітьми, забезпечення дітям доступу до освіти і розвитку, а також влаштування дітей, які не мають, втратили батьків, за допомогою сімейних форм влаштування, та в соціальні або медичні заклади різних форм власності. Сімейна політика характеризується значними відмінностями, в останні десятиліття структура сім'ї, сімейне життя, безперечно, змінилися, сімейну політику торкнулися значні реформи.

Функціональний підхід до визначення змісту і значення діяльності держави розробляється фахівцями теорії держави права. Функції держави визначаються її стійкими характеристиками і впливають на розвиток усіх сфер суспільного життя в ній. Так, у ст. 1 Конституції України проголошено, що вона є суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою. Саме з цих засад має формуватися сімейна політика.

Соціальна функція держави виділяється теоретиками відповідно до сфер суспільного життя нарівні з економічною, політичною і духовно-культурною [3, с. 152]. Соціальна функція характеризується як постійна і може належати не тільки до внутрішніх функцій держави, як це прийнято в теорії права, а й до зовнішніх. До останніх відноситься остільки, оскільки розширились транснаціональні відносини у приватному праві. Слід розрізняти функції держави, функції державної влади і функції державних органів.

Державні органи законодавчої, виконавчої та судової влади діють у межах своєї компетенції і у формі, передбаченій Конституцією України та конституційними законами. Реалізуючи свою компетенцію, державні органи видають відповідні акти.

Згідно зі ст. 92 Основного закону України виключно законами України визначаються, зокрема: права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина; основи соціального захисту; засади регулювання праці і зайнятості, шлюбу, сім'ї, охорони дитинства, материнства, батьківства; виховання, освіти, культури і охорони здоров'я.

Базою для ухвалення відповідних законів або їх певної системи слугує концепція, в якій визначається основний напрям, якого мають дотримуватись розробники проєкту/проєктів під час написання його тексту. Серед науковців немає єдиної думки щодо обов'язковості попередньої розробки концепції законопроєкту. Деякі науковці вважають, що передувати створенню закону має підготовка його концепції [4, с. 91; 5, с. 298–300]. Інші, що підготовка концепції не у всіх випадках є обов'язковою.

Так, А. Ф. Ткачук зазначає, що у разі необхідності зміни лише деяких правових норм чинного закону і підготовка змін може бути не надто складною, проєкт не потребуватиме попередньо розробленої концепції. “У ситуації, коли має бути встановлено нові чи змінено існуючі правовідносини, що зачіпають багато суб'єктів правового регулювання і можуть мати надто серйозні наслідки для значних верств суспільства, або в умовах, коли вирішення правової проблеми може мати різні альтернативні варіанти, розробляється концепція нового правового регулювання проблеми. Це може бути як концепція реформування правового регулювання цілої сфери правовідносин кількома законопроєктами, так і концепція цілком конкретного законопроєкту, що розробляється” [6, с. 38]. Саме такою концепцією стала Концепція державної сімейної політики, схвалена постановою Верховної Ради України від 17 вересня 1999 р. [1].

Створюючи засади для формування законодавства про шлюб та сім'ю, про законодавче забезпечення пріоритетності інтересів кожної дитини, влаштування дітей-сиріт тощо, згадана Концепція пов'язує вирішення її завдань із розв'язанням інших соціальних проблем.

Концепція виконує не тільки технологічну, а й ідеологічну функції. У її преамбулі зазначено: “У Концепції визначаються шляхи розв'язання однієї з найважливіших загальносуспільних проблем України – стабільного існування та розвитку сім'ї, поліпшення її життєвого рівня, створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов і гарантій для життєвого визначення, інтелектуального, духовного, фізичного розвитку особистості, починаючи з дитячого віку. Вона ґрунтується на визнанні пріоритету сім'ї в житті демократичного суспільства, її ролі у гуманістичному вихованні підростаючого покоління. Державна сімейна політика має стати складовою всієї соціальної політики України”.

У Концепції обґрунтовано необхідність правової регламентації сфери сімейних правовідносин, крім того, логічно виписані мета, принципи та напрями державної сімейної політики, а також механізм реалізації основних положень.

Подальше формування державної сімейної політики відбувалось саме з огляду на засадничі положення Концепції.

Розглянемо, наприклад, частини Концепції, присвяченій політиці забезпечення інтересів дітей. Так, у Концепції серед іншого проголошено, що основними напрямками державної сімейної політики є: “формування у свідомості людей розуміння важливості ролі сім’ї у житті суспільства, вихованні нового покоління, забезпеченні суспільної стабільності та прогресу; сприяння відродженню традиційно міцної, працьовитої, економічно спроможної сім’ї на основі нових соціально-економічних відносин, національних традицій та впровадження кращого світового досвіду; пропагування і забезпечення наступності поколінь; створення умов для повної реалізації економічних, соціальних і демографічних функцій сім’ї; вжиття заходів для захисту інтересів сім’ї і дітей, їх соціальної підтримки в період соціально-економічної трансформації суспільства; формування у населення культури планування сім’ї, народження бажаної кількості дітей з урахуванням сучасного розвитку медицини, налагодження ефективної системи підготовки молоді до сімейного життя, пропагування авторитету шлюбу; всебічна соціально-економічна підтримка молодих сімей; сприяння поширенню сімейного виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, профілактика дитячої бездоглядності, жебракування, запобігання правопорушенням; забезпечення державних гарантій загальноосвітньої і професійної підготовки молоді з наступним працевлаштуванням дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування; створення та підтримки дитячих будинків сімейного типу та прийомних сімей для виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування; сприяння розвитку різних форм благодійницької та спонсорської діяльності для поліпшення становища дітей, інвалідів, сімей, які перебувають в особливо скрутному становищі; формування і зміцнення служби у справах неповнолітніх і притулків для дітей, які загубилися, покинуті батьками або піклувальниками, жебракують, залишили сім’ю чи навчальний заклад, не мають постійного місця проживання і джерел існування”.

Згадані ідеї Концепції у подальшому було розвинуто в низці законів, зокрема щодо створення органів і служб у справах дітей, соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а особливості реалізації норм законів деталізовані у нормативно-правових актах, ухвалених органами виконавчої влади – Кабінетом Міністрів, міністерствами та відомствами. Аналіз Концепції та її впливу на подальшу нормотворчу діяльність законодавчого і виконавчих органів влади свідчить про те, що державна сімейна політика може бути ефективною лише в тому разі, коли вона є органічним елементом усієї соціальної політики, взаємопов’язана з іншими її напрямками на стадіях вироблення, прийняття і реалізації нормативно-правових актів усіх рівнів. Незважаючи на плин часу, багато положень Концепції досі є актуальними, якби визначених нею напрямів дотримувалися нормотворці.

Хоча Концепція стосується сімейної політики, в ній відзначаються чинники, які впливають на те, що діти потрапляють до спеціальних дитячих закладів, жебракують, бродяжать, а також заходи, спрямовані на зміцнення сім’ї.

Також у Концепції приділяється увага забезпеченню з боку держави закладів охорони здоров’я, навчальних та інших дитячих закладів, у яких діти з обмеженими

фізичними і розумовими можливостями можуть отримувати медичну допомогу і соціальну реабілітацію тощо. Наголошено на необхідності формування і зміцнення служби у справах неповнолітніх і притулків для дітей, які загубилися, покинуті батьками або піклувальниками, жебракують, залишили сім'ю чи навчальний заклад, не мають постійного місця проживання і джерел існування.

У 2017 р. розпорядженням Кабінету Міністрів України було схвалено Національну стратегію реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки [7]. Ця стратегія викликає багато критичних зауважень.

Так, термін “інституційний догляд”, який став звичним з початку 2000-х років у країнах ЄС, для України є новим, однак у цьому документі його зміст не розкрито. Законодавство країн ЄС інституційну допомогу визначає по-різному. Термін “Institutional Care” (від англ. “institution” – установа, заклад і “care” – догляд, піклування) може означати як короткотермінове перебування особи будь-якого віку у медичних закладах для огляду та діагностики, соціальних – з метою реабілітації тощо, так і тривале перебування, проживання.

Зрозуміло, що зазначене визначення поки не пристосоване до національного законодавства, однак воно використовується у документах ЄС. Так, Європейська комісія визнає, що у всьому ЄС сотні тисяч людей з обмеженими можливостями, психічними розладами, людьми похилого віку або кинутими і уразливими дітьми живуть у великих ізольованих інтернатах. Такі установи спочатку були створені для забезпечення догляду, продовольства і житла, але нині доведено, що вони не можуть забезпечити орієнтовані на людину послуги та відповідну підтримку, необхідну для забезпечення повного залучення. Фізичне відділення від спільнот і родин серйозно обмежує здатність і готовність тих, хто живе або росте в установах, повною мірою брати участь у житті своєї спільноти і суспільства в цілому.

У загальній частині Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки до системи інституційного догляду та виховання дітей включено “заклади різних типів, форм власності та підпорядкування, зокрема загальноосвітні школи-інтернати; інтернати; навчально-реабілітаційні центри; будинки дитини; дитячі будинки; дитячі будинки-інтернати; навчально-виховні комплекси, у складі яких є групи, класи, відділення цілодобового перебування дітей; інші заклади цілодобового та довготривалого (понад три місяці) перебування дітей, у яких одночасно проживає більше ніж 15 дітей (далі – заклади інституційного догляду та виховання дітей)”.

Визнаючи, що реалізація адекватних реформ систем догляду має проводитися в державах-членах, ЄС зобов'язує держави-члени і ЄС вжити заходів, що сприяють переходу від інституційного догляду до суспільних послуг [8]. ЄС має вплив на формування сімейної політики держав-членів.

За фінансової підтримки європейських структурних та інвестиційних фондів країни ЄС проводять необхідні реформи на національному рівні, щоб перейти до послуг на рівні громад. Так, Литва ухвалила План дій щодо забезпечення благополуччя дітей на 2016–2018 роки, який включає заходи з розвитку різних соціальних, освітніх, культурних та медичних послуг на рівні громад, щоб допомогти дітям рости в сімейному середовищі, Латвія запроваджує поступовий перехід від інституційного догляду до сімейного догляду в період з 2014 до

© Tokarchuk Liudmyla, 2020

2020 рр. для дітей, які залишилися без піклування батьків, і водночас поліпшити заходи профілактики і підтримки для біологічних сімей. Цими країнами вживається і передбачається вжити заходів реформування інституційного догляду комплексних, а не точкових.

І вітчизняними, і зарубіжними фахівцями давно відзначено, що перебування дітей в інтернатних закладах (інституціоналізація дітей) створює чимало проблем в їх розвитку, благополуччі й отриманні довгострокових результатів для їх подальшого повнолітнього життя. Інтернатне піклування “інституційна допомога” не забезпечує належної індивідуальної уваги з боку вихователів, опікунів, що необхідно для успішного емоційного, фізичного, психічного і соціального розвитку дітей, особливо дітей у віці до трьох років.

Стратегією передбачено реформування інтернатного виховання дітей без прив’язки до інших соціальних інститутів та соціальних процесів. Наприклад, поза увагою цієї Стратегії залишилися необхідні для вирішення глобальні питання, без вирішення яких у жодному разі не може бути досягнуто її кінцевих результатів, зокрема щодо збільшення кількості робочих місць, подолання безробіття та бідності, реформування системи освіти, а також спортивного і культурного виховання дітей, створення умов для розвитку їх творчого потенціалу тощо.

Основними учасниками процесу реформування системи інституційного догляду та виховання дітей Стратегією визначено державу, органи місцевого самоврядування, інститути громадянського суспільства, представників бізнесових кіл та міжнародних донорів України. “Значну роль у таких змінах, – як зазначається в Стратегії, – відіграє суспільство в цілому”.

Оцінюючи загалом текст Стратегії, можна зробити багато зауважень, однак загальним для всього її тексту є одне – її написано так, ніби в Україні слід не реформувати інтернатні заклади і сімейні форми влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а створювати. Однак система законодавства України щодо захисту прав та інтересів дітей – це справді система, і багато із задекларованих у Стратегії гасел містяться у законах, що врегульовують відносини у сім’ї, в тому числі у прийомних сім’ях, відносини з надання соціальних послуг, взаємодії органів і служб, що опікуються дітьми тощо.

Документ, який претендує на визначення вектора глобальної перебудови законодавства у сфері сімейного забезпечення проживання і виховання дітей, не може розроблятися і ухвалюватися органом виконавчої влади. Такі серйозні питання належать до компетенції законодавчого органу.

Підсумовуючи, слід зробити такі висновки. Мета і план заходів схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2017 р. № 526-р Стратегії не відповідають загальним засадам нормотворення, не забезпечуватимуть найкращі інтереси дітей. Перебрання невластивих Кабінету Міністрів України функцій із розробки такого важливого документа призвело до відсутності конкретики передбачених завдань і їх виконавців, що свідчить про неналежне розуміння розробниками реального стану законодавчого забезпечення цієї сфери державної діяльності. В результаті це призведе до необґрунтованих витрат державних коштів та коштів громад, інвесторів, волонтерів, бізнесових кіл, і, напевно, не покращить становище дитини у суспільстві.

Очевидно, що розробленню такої стратегії мала б передувати підготовлена і затверджена законодавчим органом держави концепція із передбаченням у ній відповідальних виконавців та делегуванням виконавчих функцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про Концепцію державної сімейної політики: постанова Верховної Ради України від 17 вересня 1999 року № 1063-XIV. ВРУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1063-14/conv> (дата звернення: 16.01.2020).
2. *Бородушко И.В., Васильева Э.К.* Теория и практика семейной политики в России. Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России, 2008. № 2. С. 237–242.
3. *Венгеров А.Б.* Теория государства и права: учеб. для юрид. вузов. 3-е изд. М.: Юриспруденция, 2000. 528 с.
4. *Чухвичев Д.В.* Законодательная техника. М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2006. 239 с.
5. *Кашанина Т.В.* Юридическая техника: учеб. 2-е изд., пересмотр. М.: Норма: ИНФРА-М, 2011. 496 с.
6. *Ткачук А.* Законодавча техніка: практ. посібник. Як готувати проекти законів. К.: Ін-т громад. суспільства, 2004. 184 с.
7. Про Національну стратегію реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки та план заходів з реалізації її I етапу, схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2017 р. № 526-р. ВРУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2017-%D1%80?lang=en> (дата звернення: 16.01.2020).
8. Transition from institutional to community-based services (Deinstitutionalisation). EC.EUROPA. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/themes/social-inclusion/desinsti/ (дата звернення: 16.01.2020).

REFERENCES

1. Pro Kontseptsiuu derzhavnoi simeinoi polityky: Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 17 veresnia 1999 roku № 1063-XIV. “On the Concept of State Family Policy”: Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine of September 17, 1999 № 1063-XIV. VRU. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1063-14/conv> (date of application: 16.01.2020) [in Ukrainian].
2. *Borodushko I.V., Vasilieva E.K.* (2008). Teoriia i praktika semeinoi politiki v Rossii. “Theory and practice of family policy in Russia”. Vestnik of the St. Petersburg University of the Ministry of Internal Affairs of Russia. No. 2. P. 237–242 [in Russian].
3. *Vengerov A.B.* (2000). Teoriia gosudarstva i prava. “Theory of State and Law”: Textbook for Law Universities. 3rd ed. M.: Jurisprudence. 528 p. [in Russian].
4. *Chukhvoichev D.V.* (2006). Zakonodatelnaia tekhnika. “Legislative technique”. M.: UNITY-DANA: Zakon I Pravo. 239 p. [in Russian].
5. *Kashanina T.V.* (2011). Yuridicheskaiia tekhnika. “Legal technique: textbook. 2nd ed., Revision. M.: Norma: INFRA-M. 496 p. [in Russian].
6. *Tkachuk A.* (2004). Zakonodavcha tekhnika. Praktychnyi posibnyk. Yak hotuvaty proekty zakoniv. “Legislative technique”: pract. manual. How to prepare draft laws. K.: Inst. of communities society. 184 p. [in Ukrainian].
7. Pro Natsionalnu stratehiuu reformuvannia systemy instytutsiinoho dohliadu ta vykhovannia ditei na 2017–2026 roky ta plan zakhodiv z realizatsii yii I etapu skhvaleno rozporiadzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 9 serpnia 2017 r. № 526-r. “On the National strategy for reforming the system of institutional care and upbringing of children for 2017–2026 and the action plan for the implementation of its first stage, approved by the order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated August 9, 2017 № 526-r”. VRU. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2017-%D1%80?lang=en> (date of application: 16.01.2020) [in Ukrainian].
8. Transition from institutional to community-based services (Deinstitutionalisation). EC.EUROPA. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/themes/social-inclusion/desinsti/ (date of application: 16.01.2020) [in English].

Tokarchuk Liudmyla,
Candidate of Juridical Sciences,
Associate Professor, Professor at the Department,
Odesa I. I. Mechnikov National University,
Odesa, Ukraine
ORCID ID 0000-0002-2202-5300

STATE FAMILY POLICY OF UKRAINE: CURRENT CONDITION AND PROSPECTS

The article is devoted to topical issues of forming state family policy in Ukraine. The aim of the article is the analysis of the implementation of the provisions of the Concept of State Family Policy, approved by the Verkhovna Rada of Ukraine on September 17, 1999 № 1063-XIV definition of up to date its actual basis, as well as the prospects of renewal. The study of this Concept shows that some of its provisions are reflected in the legislation and do not require additional consolidation. The other part of this Concept is becoming more and more relevant and can serve as material for further improvement of legislation in the field of family.

Socio-economic and political reforms in Ukraine have affected the social sphere, which has affected the standards of living of every family. Turbulence in the political, social and economic spheres hurts socially vulnerable groups, namely low-income families. Unemployment, the state of war, the decline of moral values lead to an increase in the number of impoverished families, abandoned children and orphans, the intensification of crime and the involvement of children in it. It should be understood that this will inevitably lead to an increase the number of children in boarding establishments.

The article criticizes the National Strategy for Reforming the System of Institutional Care and Upbringing of Children for 2017–2026, approved by the order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated August 9, 2017 № 526-r. The strategy envisages reforming of the boarding education of children without binding to other social institutions and social processes. For example, this Strategy ignores the global issues that need to be address. Without its addressing in any case, the results can never be achieved. In particular, the increase in jobs, overcoming unemployment and poverty, reforming the education system, as well as sport and cultural upbringing of children, creating conditions for the development of their creative potential, etc.

The author concludes that the purpose and action plan of this strategy do not meet the general principles of rulemaking, will not ensure the best interests of children. The relocation of uncharacteristic functions of the Cabinet of Ministers of Ukraine to develop such an important document has led to a lack of the specifics of the tasks and its executors, which indicates an improper understanding of the real state of legislative support of this area of state activity. As a result, it will lead to unjustified spending of public funds and funds of communities, investors, volunteers, business circles, and probably will not improve the child's position in society.

© Tokarchuk Liudmyla, 2020

The author defends the position that the development of such a strategy should be preceded by a concept prepared and approved by the state legislature on the provision of responsible executors and delegation of executive functions.

Keywords: principles of family policy, family law, children's rights, orphans, children deprived of parental care.

Отримано 17.02.2020